

## ŞAHKULU İSYANI KIZILBAŞ ŞEHZADELERDEN YOK EDİLEN ORDULAR VE ŞEHİRLERE BİR MEHDİ RÜYASI

Osmanlıların, Anadolu'yu merkezîleştirmeye çalıştığı dönemde Şah İsmail de İran'da Mehdi ideolojisini ihtilalci bir yapılanmaya büründürüyordu. Şah yanlısı olarak isyanını tertip eden ancak kalkışmayı zaman içinde kendi siyasi menfaatleri doğrultusunda yönlendirdiği anlaşılan Şah Kulu Baba Tekeli, Osmanlı arşiv belgelerinde "Şeytankulu, Sofu, Karabıyıkoglu" olarak anılır. Devir, II. Bayezid'in Anadolu'ya son askerî harekâtının olduğu zamanlardır. Bayezid, oğulları arasında yaşanan taht kavgalarının gölgesinde, Selimşah'la Çorlu'da savaşa tutuşmadan hemen önce gerçekleşen bu isyan, Selim'i diğer taht adayları karşısında üstün duruma getirmesiyle de önemlidir.

Teke İli; Antalya odaklı olan, Finike, Kaş, Kalkanlı, Elmalı, Istanoz (Korkuteli-Korkut-İli) ve Karahisariteke merkezlerini de içine alıyor. Yaygın adıyla Teke Sancağı'nda, 1511 yılında başlayan isyanın önderi Şahkulu, bir Kızılbaş şeyhi

olup yaklaşık altı ay boyunca Anadolu'yu kasıp kavurmuş, Osmanlı kuvvetlerini birkaç defa dağıtmış, Bursa önlerine kadar gelmesiyle Osmanlı payitahtını da tehdit eder hâle gelmiştir. Onun bu harekâtı sadece Osmanlı bürokratik sistemine ve ordusuna zarar vermemiş, halkın da bu ayaklanma nedeniyle talana, tecavüze maruz kaldığı kaynaklarda işlenmiştir.

### ŞAH KULU, OSMANLI'YA KORKU SALIYOR

Şah Kulu'nun siyasi ihtiraslarıyla devleti ele geçirmeye çalışan bir isyan önderi olduğu, onun bu hareketinin Şah İsmail'e doğrudan bağlı olmadığı bugün artık çeşitli kaynaklar ve arşiv belgeleri ile de anlaşılmıştır. İsyanı besleyip büyüten olgular ele alındığında ve halk üzerinde derin tahribata yol açan bu harekete geniş bir perspektifle bakmak icap ediyor: Hurucun içinde, bezgin ve beslenmede zorluk yaşayan halkın, köylülerin olması ironi değil, Şah Kulu'nun korku salma stratejisinin bir parçasıdır. Şah İsmail, geniş bir tabana yaydığı hareketinde Kızılbaş müritlerinin ve tımarlarını kaybetmiş büyük Türkmen aşiretlerinin de omuz vermesiyle ses getiren bir eyleme imza atmıştır. Harekât; büyük oranda Osmanlı'nın merkezîleştirme stratejisine tepkidir.

Mesiyani hareketlerin tümünün dayandığı sosyal, toplumsal, dinî ve ekonomik nedenlerin tamamını uhdesinde barındıran bu isyan hareketinin lideri Şahkulu'nun bunca insanı etki altına alarak bir devleti kısa süreli de olsa dağıtması, bölgede uzun zamandır yapılanmasına ve etkilendiği Erdebil sufileriyle babasına bağlanabilir. Tekeli Türkmenlerinden olan babası Hasan Halife'nin Antalya yakınlarında Yalınlıköy'de bir tekke kurduğu ve Şah İsmail'in ataları Şeyh Haydar ve Şeyh Cüneyd'in yanında bulunup daha sonra bu-

rada bir mağaraya çekildiği zikredilir. Yalınlıköy’de dünyaya gelen Şahkulu, köydeki mağarada dinî telkinlerle Safeviyye tarikatının görüşlerini yaymaya başlar. Bazı kaynaklarda hem babasına hem de ona II. Bayezid’in maddî yardımında bulunduğu, hatta bir zaviye ve imaret yaptırdığı kaydedilse de bu hususu doğrulayacak bir belge mevcut değil, şimdilik. Fakat Safevîlerin büyük bir dinî tehdit unsuru hâlinde ortaya çıkmasından önce II. Bayezid’in bütün tarikatları desteklediği bilinmektedir.

### GAYRİMEMNUN KİTLELER MEYDANLARA İNİYOR

Sultan’ın, ünü her tarafa yayılan bu iki ruhanî isimden hayır dualarını almak için onlara her yıl altı ya da yedi bin akçe sadaka yollamayı âdet edindiği kaynaklara yansımıştır. Selçuklu devrinde 13. yüzyıldaki gibi 16. yüzyılda da hemen hemen aynı bölgelerde gayri memnun kitleler toplanmış, yeni bir Mehdi dalgası sahneye çıkmıştır. Tokat, Amasya, Sivas, Çorum, Karaman ve Bozok sancakları Kızılbaş olarak nitelenen kitlelerin belki yerinde bir deyimle doğrudan çalışma alanıydı. Üstelik bu bölgeler her zaman iktisadi hayatı tarım ve hayvancılık üzerine olan kitleleri beslemeye zaman zaman yetmiyor, toprağı ve iklimi nedeniyle yılda sadece bir kez sınırlı sayıda ekilebilen ürün üzerinden yürüyen bir iktisadi hayat, en temel ihtiyaçları bile karşılayamıyordu. Tımarları ellerinden alınmış aşiretler, artan nüfus baskısı, yetersiz ve devşirme devlet adamlarının uyguladıkları vergi ile merkezileştirme politikaları kriz üstüne krize neden oluyordu.

Nihayetinde uygun zamanın geldiğini, artık adaleti tesis edeceğini söyleyen karizmatik dinî bir şahsiyetin ardından kitleler bu yüzyıl boyunca sürüklenip durmuşlardır. Adı geçen

bu Anadolu sancak ve kentlerinde yaşayan Kızılbaş unsurlar, Osmanlı'yı "gaspçı" olarak görüyor, kendilerine devlet bakışı açısıyla "akılsız Türk" denmesinin öcünü alırcasına her fırsatta isyan çıkartıyorlardı.

Esasında bu kadar isyanın bu yüzyılda sürmesinin en önemli dinî nedeni olan Şah İsmail'in kurduğu devlet ve yarattığı Şii ideolojiyi yayma mücadelesiydi. Ekonomik ve dinî nedenlerle olduğu kadar siyasi buhran zamanlarını da kollayan bu tür Mehdi hareketler için uygun zamanlardan biri de taht mücadeleleridir. Şah İsmail'in görevlendirdiği Şii Dâiler, yukarıda sayılan bölgelerde olduğu kadar Doğu vilayetlerini de sarmışlardı. İlginç olansa oğullarına Âlemşah, Selimşah, Şehinşah gibi isimler koyan Bayezid'in Kızılbaşlara bakış açısıdır: Balım Sultanı, Dimetoka'dan getirterek Bektaşî yapılanmasına ön ayak olması, nihayetinde de bu unsurlarla mücadele içinde kalmasıdır. Oğullarından Şehzade Ahmed'in Amasya Sancakbeyi olarak etrafını saran Kızılbaş itikatlı sofularla iç içe yaşam sürmesi, hele oğlu Çorum Sancakbeyi Şehzade Murad'ın Bektaşîlerden taç giydiğine ve Kızılbaşlığa temayülü olduğuna dair anlatılar, olayları daha bir ilginç kılıyor.

### OSMANLI'YI ELE GEÇİRME OPERASYONU!

Amasya'da meydana gelen bu yapılanma, Şah İsmail'in ileri karakoluna dönüşen şehirde, Sünni kesimin kızıp bazı çatışmalar yaratmasına sebep olmuştur. Hatta birçokları Şehzade Ahmed'in Şiileri koruyucu tedbirlerinden çekinerek Trabzon Sancakbeyi Şehzade Selim'in yanına sığınmıştır. Antalya Sancakbeyi Şehzade Korkud'un bir ara sancağını bırakıp; Mısır'a gitmesini de fırsata çeviren Şahkulu ve çevresi,

bu bölgede halk yığınları üstünde kontrolü ele geçirmiştir. Zaten bölgede yoğun olarak yaşayan Kızılbaş itikatlı ve Şah İsmail yanlısı Türkmenler, çiftçi, köylü ve yerel aşiret beyleri gibi gayrimemnun kitleler ile faaliyetlerini arttırmıştır.

Teke bölgesini terk eden Şehzade'nin ardından bunun Sultan'ın öldüğüne yoran veya böyle duyulması işine gelen Şahkulu, İmparatorluğun başıboş kaldığını ileri sürmüştür. Denebilir ki amacı bu fırsattan yararlanarak; Osmanlı Devleti'nin ele geçirmektir.

Tarafarları; Şahkulu'nun Allah, Peygamber ve Mehdi olduğunu iddia ediyorlar, memleketin içine düştüğü felaketten; ancak onun sayesinde kurtulacağına inanıyorlardı. Mağara içerisinde “paralel yeryüzü tanrısı” edasıyla oturan Şahkulu, Antalya ve çevresinde faaliyet gösterirken bir ara Şehzade Korkud'un adamları tarafından basılmış; ancak yirmi adamı Osmanlı kuvvetlerinin eline geçen kurtulmuştur. Şahkulu; bu olaydan sonra halifelerini, kendilerine bağlı yerel beylerin askerlerini ve tımarlılarını yanına çağırmıştır. Ordusuna toplanan güçlerin görüntüsünün korkunçluğu raporlara ve mektuplara yansımıştır. Bu askerler; kırmızı başlıkları, uzun pos bıyıkları, yalın ayak ve yırtık elbiseleriyle geçtikleri yerlerde hem görüntüleriyle hem arşiv belgelerine yansıyan yaptıklarıyla ahali arasında dehşet saçıyorlardı. Artık kıyama duran Şahkulu ile ardılları, Antalya'dan başladıkları harekâtı hiç durmadan devam ettirmiş, Sivas'a kadar önüne gelen tüm şehirleri tahrip etmiş, yaşayan ahaliyi ve Osmanlı güçlerini adeta silmiştir.

Gelişigüzel tertiplenmemiş bu isyanın her safhasının düşünülerek oluşturulduğunu, Şahkulu'nun her tarafa mektuplar yazarak davet gönderdiğini, casuslar vasıtasıyla yandaş

olduğunu düşündüğü kimselere hazırlanma emrini verdiğini arşiv belgeleri üzerinden takip edebilmekteyiz. Osmanlı tahtında Sultan'ın artık değişme zamanının geldiğine inanan ve hareketlenen şehzadelerin de özellikle Korkud'un Antalya'dan tekrar ayrılarak Manisa'ya gitmesi, Şahkulu tarafından Sultan'ın ölümünün işareti olarak yorumlanmış ve taraftarlarına da bu şekilde aksettirilmiş, devletin başsız kaldığı söylemiyle kitle yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Antalya kadısı, Şahkulu yandaşlarının ayaklanma liderinin ilah ve peygamber mertebesinde olduğu mesajını yaydıklarını bildirirken; Payitaht'a gelen diğer raporlarda kendisi Mehdi diye geçer. Şehzade Korkud'un görev yerini terk etmesiyle Şahkulu'nun propagandası, etrafına toplanan tımarlı sipahiler ve köylüler üzerinde etkili olmuş, başına toplanan isyancılarla Korkud'un otağ ve ağırlıklarına saldırılmış, kadın ve kızlar esir edilmişlerdir. Bu vaziyet karşısında, Antalya Subaşı Hasan Bey ve şehzadenin defterdarı imdada yetişmiş, ancak Osmanlı tarafı bozguna uğramış, Hasan Bey yaralanmış, Korkud'un bazı eşyaları yağmalansa da ağırlıkları ele geçirilememiş, halk ve Şehzade'nin maiyetinden geride kalanlar, Antalya kalesine sığınmışlardır. Hisarın kapıları kapanmış, Şahkulu da şehri kuşatma altına almıştır. Bu sırada meydana gelen hâdiseler raporlara yansımıştır. Defterdar ve Antalya kadısı acele bir şekilde Korkud'dan yardım istemiş, Defterdar eğer yardım gelmezse şehrin düşeceğini bildirmiştir.

Bu sırada kazanılan başarılar sonucu Şahkulu taraftar sayısını iyice arttırmış, etrafına toplananlarla Antalya kalesi önünde kuşatmayı kaldırarak; Anadolu'ya hareket etmiştir. Anadolu'da zuhur eden bir Mehdi'nin varlığı, siyaseten zaten bir tehlike olarak saray çevresinde görülüyordu. Üstüne üstlük

Antalya kalesinin kuşatılması, yaşanan talan, tecavüz, Kur'an yakma gibi bütün değerlerin ayaklar altına alınması, gönderilen raporlar, sarayı büsbütün telaşlandırmış, öfkelenmiştir.

### KARAGÖZ PAŞA'NIN HÂLİ NİCEDİR?

Bu isyanı bastırması için Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa görevlendirilmiştir. Karagöz Paşa'ya yardım amacıyla Şehzade Korkud ve Şehzade Ahmed'e emirler verilmiş; ancak iki şehzadenin de sancaklarında olmaması, Karagöz Paşa'nın hayatına mâl olmuştur.

Şahkulu; Keçiborlu, Sandıklı, Keçisiçanlı, Ulusiçanlı ve Altıntaş'ı diğer şehirlerde yaptığı gibi yakıp yıkmış, nihayetinde Karagöz Paşa'nın birlikleri ile karşı karşıya gelmiştir. Kızılbaşlar; Karagöz Paşa'ya ait askerleri önce Burdur, sonra bizzat kendisinin komuta ettiği savaşta Kütahya'da yenmiş, Karagöz Paşa'nın 22 Nisan 1511 tarihinde bazı kaynaklara göre önce başı vurulmuş, ardından vücudu kazığa vurulup Kütahya kalesi önünde yakılmıştır.

Şehzade Korkud, bu yenilgi haberinin yankıları bitmeden yardıma gelen diğer sancakbeyleriyle yeni sancağı olan Saruhan'a geçmiştir. Ayrıca şehzade Ahmed'in Amasya'yı taht mücadelesi için terk ettiği sırada burada bulunan Kızılbaş kitleler, Ahmed'in oğlu Şehzade Murad'ı da "kendileri gibi" yaparak etrafına toplandıkları haberi yayılmıştır. Bayezid'in oğlu Karaman Sancakbeyi Şehinşah'ın ayaklanmacılarla birlikte hareket ettiği ve Kızılbaşlığa temayül ettiği raporları da saraya ulaşmış, nihayetinde Sadrazam Hadım Ali Paşa serdarlığa tayin edilmiştir.

Korkud'un üzerine daha fazla gitmeyen Şahkulu ve ardılları Bursa üzerine yürümüş, Marmara ve havalisinde panik başlamıştır. Bursa'ya doğru ilerlerken sultanın hayatta olduğunu öğrenen Şahkulu, aynı zamanda sadrazamın üzerine geldiğini anlayınca yön değiştirmiş, müttefiki olduğu Şehinşah'ın sancakbeyi olduğu Konya'yı almaya karar vermiştir. Hadım Ali Paşa'nın bundan sonra hızla Bursa'dan çıkmış, Şehzade Ahmed'in kuvvetleriyle Kütahya tarafında Altıntaş'ta buluşmuştur. Nihayetinde uzun bir takipten sonra, Sivas-Çubuk taraflarında Şahkulu kuvvetleri, 2 Temmuz 1511 tarihinde tam manada Osmanlı ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Bu kanlı mücadele sonrası, ayaklanma hem saray hem Şahkulu için son bulmuş olsa da, perişan hâlde kalan Osmanlı birliklerinden bazıları Şahkulu kuvvetleriyle bir miktar daha mücadele etmiştir. Hatta oklar vasıtasıyla karşılıklı yapılan savaş sırasında Şahkulu'nun bir kez de burada öldüğü kaynaklara yansımış, Kızılbaş kuvvetleri güç bela Şah İsmail'in yanına sığınmıştır. Ancak Kızılbaşlar, burada bir kervan soydukları gerekçesiyle Şah İsmail'in emriyle katledilmişlerdir.

### ŞAHKULU İSYANI'NDA ŞAH İSMAİL'İN ROLÜ VAR MI?

Osmanlı Anadolu'sunda ilk büyük Mehdici kıyamın sahibi Şahkulu'nun, bu kalkışmayı, Şah İsmail adına mı yaptığı konusu, çeşitli araştırmalarda tartışılmıştır. İsyanın Şah İsmail bağlantısı bir varsayımdan ibarettir. Elbette olmadığı da bir varsayımdır. Lakin eldeki veriler ve belgeler, isyanın şu an için Şah İsmail ile bağlantısının pek de mümkün görünmediğini destekler niteliktedir. Şah adına yaptığı kalkışma, İsmail için özellikle önemlidir. Anadolu'dan kendisine adeta koşan

kitleler ile Karaman sancağı gibi siyasi istikrarı bir türlü sağlayamayan bir bölgede, bu yığınların bir bölümüyle patlayan isyan, oldukça işine gelmiş olmalıdır. Zaten kendisi Anadolu merkezli bir devlet kurma fikri yahut kendisine bağlı politik bir oluşumun peşindeyken gelen başarısızlık üzerine Akkoyunlu Türkmen Federasyonu’nu dağıtmış, siyasetini kendine daha yakın bir bölgede gerçekleştirmiş ve başarılı olmuştur.

Saraya yansıyan raporlarda kendini mehdi ilan ettiği açık belli olan Şahkulu’nun, Şah İsmail ile bağlantısı konusu ciddi şüpheler barındırır. Bu dönem, Şah İsmail, takipçileri tarafından âdeta ilah mertebesine çıkarıldığı dönemdir. Şah İsmail’in kendini beklenen Mehdi ilan ettiği en basit çıkartımla şiirlerinden anlaşılmaktadır. Mehdi olduğuna, kıyamet gününe, Anadolu’yu ele geçireceğine dair yazdığı şiirler, bu “ahir zaman” mehdisinin mevcudiyetini kendi adına ortaya koyar. Diğer taraftan Şahkulu’nun yaptığı propaganda saraya gönderilen belgelerden takip edilebilmektedir. Müritleri Allah’ın onda hulul ettiğine inanmakta, “ahir zamanın” kurtarıcısı olarak görmektedir. Evet, Şahkulu da kendini Mehdi ilan etmiş ama isyanı Safevîler adına çıkarmamıştır. Zamanında Bayezid’e korkulu rüyalar yaşatmış Cem Sultan’ı destekleyen Karaman ve Turgutlu gibi beylikler ve onlarla hareket eden Türkmenler, bu sefer bu isyanı toplumsal, sosyal ve ekonomik nedenlerle desteklemiş, Mehdi ideolojisi ise isyanın birleştirici unsuru olmuş, bir anlamda meşrulaştırıcı rol oynamıştır. Şah İsmail’in niyeti Anadolu’yu kısmen ele geçirmek yahut kendi ideolojisine uygun bir uydu yerleşime dönüştürmektir. Şahkulu ise doğrudan Osmanlı saltanatına göz dikmiş; bunu da tahtın sahipsiz kaldığı, “kendi ömrünün artık kısaldığı”, “ahir zamanın” geldiği şeklinde propaganda

yaparak gerçekleştirmek istemiştir. Özellikle “ömrünün kısıldığına” ve “birkaç günlük ömrünün kaldığına” yapılan vurgu, Şahkulu’nun kıyametin yakında kopacağına inandığını gösterir. Hatta II. Bayezid zamanında meydana gelen ve “küçük kıyamet” olarak anılan 1509 Marmara Depremi’ni de kendi propagandasına eklemiş, ustaca her fırsatı Mehdi’nin ortaya çıkışında görülen kriz anlarına raptetmiştir.

### KIYAMETİ BEKLERKEN!

Hicrî 900 yılı (1494-1495) kıyamet beklentileri için verilen bir başka tarihti. Hıristiyan gelenekte de benzeri “son saat” ile ilgili tarihler, II. Bayezid’in saltanatı dönemine denk düşüyordu. Üstelik bu beklenti daha Şah İsmail’in zuhurundan önce, Mehdi hareketlerinin görülmesine de yol açmıştır. Kıyamete bir yıl kala hicrî 899 yılında bir Mehdi ortaya çıkmış, bundan iki yıl önce de bizzat II. Bayezid, “Mehdi” olduğunu iddia eden birinin suikast hareketine maruz kalmıştır. Nihayetinde hicrî 1000 yılının son yüzyıl olduğu inancı hâkim olmaya başlamıştır. Eserini Şahkulu isyanından birkaç sene önce yazan İdris-i Bitlisi, II. Bayezid’i zamanın kurtarıcısı olarak lanse ederken Firdevs-î Rûmî, “veli” lakaplı sultan için *Kutbnâme* adlı eserini kaleme alıyordu.

Daha Amasya’da şehzadelik yıllarında, Yezdli Kabulî adlı şair, Bayezid’e sunduğu kasidesinde ilginç bir şekilde Şehzade Bayezid’i “dinin Mehdisi, kıyamet gününde dostluk ve muhabbetin Allah nezdinde zuhur edeceği, Hz. Ali gibi zamanın Mehdisi olduğu, Hz. Ali’nin kılıcının onun elinde bulunduğu” şeklinde övmüştür. Buradaki ifadeler açık şekilde Safevî hareketinden hayli önce Anadolu’da Şii eğilimli vurguları hatıra getirir.

Osmanlı Devleti içinde, Bayezid öncesinde Çelebi Mehmed, sonraki dönemde ise Kanuni Sultan Süleyman gibi sultanlar ile haremnden dışarıya adım atmamış III. Murat da mehdi ilan edilmiştir. Asırlardır sufiler arasında beklenen kurtarıcı ve mehdi hareketi; II. Bayezid devrinde, İran'da Safevîler ve özelinde Şah İsmail ile başarılı olmuştur. Sultan Bayezid devrinde yaşananlar bu kaotik ortamı beslemiş, nihayetinde Şahkulu isyanı patlak vermiştir.

### KIZILBAŞLIĞA MEYİLLİ ŞEHZADELER

Siyasi kriz ortamı, Kızılbaşlığa meyilli şehzadeler, taht için verilen mücadele ve Korkud'un sancığını terk etmesiyle Sultan'ın öldüğü şayiasının yayılması, yakın zamanda meydana gelen deprem, uygun ânı bekleyen damarı hareketlendirmiştir. Şah İsmail ile bağlantısı olmayan, sadece Safevî hareketinden esinlenmiş bir kıyam olan Şahkulu İsyanı, bir buçuk ay gibi kısa bir sürede etkili olmuş, Anadolu toplumsal ve siyasi hayatında derin izler bırakmıştır.

Bir Türkmen babası olan Şahkulu, takip ettiği Şah İsmail gibi "ihtilalci mehdilik" vasıflarını barındıran, ancak Şah'a rakip olan bir şeyhtir. Hatta Rumeli topraklarında kendine taraftar bulabilmesi onu ciddi bir rakip hâline getirmiştir.

Sonuç olarak, tımarları ellerinden alınmış boy beyleri, merkezileştirme politikaları çerçevesinde ellerinde ne varsa kaybettiğini düşünen Tekeliler, çeşitli seferlere maruz kalan Karamanlılar ve topraklarında yaşayan Turgutlu gibi aşiretler, isyanın askerî kanadını oluşturan gayrimemnun kitlelerdi. Ciddi askerî bir lojistikten mahrum; ancak dinî ideoloji ile bir arada tutulabilen kitlenin düzenli devlet birlikleri karşısında